

УДК 378.011.3-051:654.197

КОМУНІКАТИВНІ СИТУАЦІЇ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ТЕЛЕЖУРНАЛІСТІВ

Носова К. В.

У статті подано теоретичний аналіз питання моделювання комунікативної ситуації для формування культури професійного спілкування. Комунікативна ситуація своїм динамізмом та новизною детермінує реалізацію мовленнєвої поведінки співрозмовників залежно від тих соціально-комунікативних ролей, у яких опиняються її учасники. При цьому увага приділялась тому, що в процесі формування комунікативних умінь особливо важливе значення має не просто взаємодія викладача і студентів, а оптимальне педагогічне спілкування.

Ключові слова: культура спілкування, педагогічне спілкування, професійне спілкування, комунікативна ситуація, комунікативне моделювання, майбутні тележурналісти.

В статье сделан теоретический анализ коммуникативной ситуации при формировании культуры профессионального общения будущих тележурналистов. Коммуникативная ситуация своей динамикой и новизнами детерминирует реализацию речевого поведения собеседников в зависимости от тех социально-коммуникативных ролей, в которых оказываются ее соучастники. При этом подчеркивалось, что в процессе формирования коммуникативных умений особо важное значение имеет не просто взаимодействие преподавателя и студентов, а оптимальное педагогическое общение.

Ключевые слова: культура общения, педагогическое общение, профессиональное общение, коммуникативная ситуация, коммуникативное моделирование, будущие тележурналисты.

The article presents a theoretical analysis of modeling a communicative situation for building professional communication culture. A communicative situation, with its dynamics and uniqueness, determines the speech behavior of interlocutors according to socio-communicative roles in which they find themselves. Emphasis is put on the significance of not just any interaction between a teacher and students for building communication skills, but on the optimal pedagogical communication.

Key words: culture of communication, pedagogical communication, professional communication, communicative situation, communicative modeling, future television journalists.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світовий освітній та інформаційний простір пов'язана з пошуком нових шляхів формування особистості сучасного фахівця. У зв'язку з цим перед вищою освітою постає комплекс проблем і завдань, які спрямовані на підвищення якості підготовки майбутніх тележурналістів.

Аналіз наукових джерел засвідчує постійну увагу сучасних дослідників до питання ролі комунікації тележурналістів у забезпеченні успішної професійної діяльності. Слід зазначити, що загальні аспекти комунікативної діяльності розглядаються у працях А. Капської, А. Москаленко, В. Поліщук, Н. Скотної, М. Тимченко; аспекти комунікативної ситуації розглядаються в науковій літературі О. Скалкіним, В. Сериковим, О. Леонтьєвим. Але питання комунікативних ситуацій у формуванні культури професійного спілкування майбутніх тележурналістів у вітчизняній психолого-педагогічній літературі не розглядалися.

Мета нашої статті полягає в теоретичному аналізі питання комунікативної ситуації у формуванні культури професійного спілкування майбутніх тележурналістів.

Вирішення невирішених раніше частин загальної проблеми показує, що в сучасній педагогічній науці та практиці недостатньо розроблені інноваційні заходи, які сприятимуть ефективності процесу формування культури професійного спілкування майбутніх тележурналістів.

У найбільш загальному вигляді мета навчання майбутніх тележурналістів досягається шляхом створення відповідних умов для того, щоб при засвоєнні змісту

навчання у вищому навчальному закладі у майбутніх тележурналістів сформувались уміння професійного спілкування.

Слід підкреслити, що зміст спілкування дуже широкий, якщо обмежити його тільки рамками професійного ділового спілкування, неможливо охопити весь спектр тем та ситуацій. Тому здається доцільним відібрати таку сукупність компонентів спілкування, яка б представляла найбільш оптимальний зміст навчання культури професійного спілкування.

Сьогодні у вищих навчальних закладах використовуються безліч підручників та навчальних посібників, які свідчать, що більшість пропонованих у них текстів і вправ не відповідають вимогам оволодіння вміннями спілкування взагалі і професійного зокрема. Ми погоджуємося з думкою І. Зимньої, яка вважає, що навчальному матеріалу потрібно надавати такого змісту, щоб він відповідав комунікативним потребам, ставав внутрішнім мотивом говоріння [1, с. 72].

Вважаємо, що одним з найбільш важливих принципів у навчанні спілкування є принцип ситуативності, який означає, що ситуація – основна одиниця організації процесу навчання іншомовного спілкування. Вона є постійним фактором навчання незалежно від виду мовленнєвої діяльності. Ситуація визначається системою відносин тих, хто спілкується.

У навчальному процесі саме взаємодія суб'єктів діяльності є основою спілкування студентів і викладача. За результатами спілкування можна судити про характер взаємовідносин викладача і студентів, рівень їх взаємодії в навчальному процесі, його продуктивності в цілому.

Зауважимо, що показником професійного спілкування може слугувати результативність діалогу. У процесі комунікативних умінь важливе значення має не взаємодія викладача і студентів, а оптимальне педагогічне спілкування. У науковій літературі під оптимальним педагогічним спілкуванням розуміють таке спілкування у навчально-виховному процесі, яке створює найкращі умови для мотивації студентів і творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості студентів, забезпечує сприятливий клімат навчання, дозволяє уникнути “психологічних бар'єрів”, забезпечує управління соціально-психологічними процесами в колективі майбутніх тележурналістів, дає можливість проявитися особистісно-професійним властивостям викладача [2, с. 217; 3].

Майбутній тележурналіст у такому спілкуванні виступає як партнер спілкування, до якого викладач ставиться з беззаперечною повагою. Він сприймається педагогом не тільки як носій певних знань, але значно ширше – як особистість з притаманними їй потребами, інтересами, ідеалами, переконаннями, установками, позитивними властивостями і недоліками. Зазвичай, оптимальний стиль педагогічного спілкування передбачає роботу викладача з колективом студентів. Постановку проблемної ситуації може активізувати колективний пошук відповіді, є своєрідним “мозковим штурмом”, результат якого перевищує можливості окремого студента. Створюється ситуація “зони найближчого розвитку”, яка характеризується тим, що труднощі одного студента компенсуються продуктивними пропозиціями інших щодо вирішення проблеми.

Під оптимальним спілкуванням ми маємо на увазі діалогічне суб'єкт-суб'єктне спілкування педагога і студентів. Оптимальне спілкування при навчанні ділової комунікації повинно бути максимально наближеним до умов життя, реальних життєвих і виробничих ситуацій і пов'язуватися з професійними інтересами студентів.

Під час оптимального педагогічного спілкування відбувається істинний діалог – особливий продукт спілкування, дія, орієнтована на взаєморозуміння. Ефект діалогу виникає тоді, коли партнер по спілкуванню доносить до співбесідника свою комунікативну інтенцію, наміри (комунікативна інтенція в соціопсихології означає рівнодію мотивів і цілей спілкування). Важливою умовою діалогічності вважається початкова установка на адекватне сприймання комунікативної інтенції партнера. Якщо партнери інтерпретують інтенції один одного неправильно, то продуктивний діалог не відбудеться.

Отже, ситуативність означає, що формування вмінь і навичок спілкування майбутніх фахівців зумовлено ситуацією. В комунікативному навчанні вона забезпечує презентацію відповідного мовленнєвого матеріалу, на основі якого формуються

мовленнєві уміння і навички. Оскільки спілкування тісно пов'язане з діяльністю, то можна стверджувати, що суть справи не стільки в ситуації, скільки у відповідній діяльності в даній ситуації.

Зуважимо, що в реальних умовах усне мовлення завжди пов'язане з конкретною ситуацією спілкування. Моделювання спілкування з навчальною метою – це, по суті, відповідь на питання: хто, з ким, де, коли, про що розмовляє [3, с. 26–29].

Вважаємо, що ситуативність (використання ситуації як одиниці організації процесу навчання спілкування) є одним з найбільш важливих специфічних принципів навчання майбутніх тележурналістів серед інших принципів. Проаналізуємо його роль, місце і значення серед інших принципів. Поняття “ситуація” широко розглядається в науковій літературі: як обстановка, сукупність обставин дійсності [4, с. 154]; просторово-часова характеристика буття суб'єкта [5, с. 88]; сукупність умов, необхідних для здійснення мовленнєвих дій [6, с. 155].

Діловому спілкуванню властива нейтральна тональність – це тональність основної маси стандартних, нормативних, санкціонованих соціальних ситуацій. В окремих випадках в офіційно-ділових структурах використовується урочиста тональність соціальної ситуації. Отже, відповідна соціальна ситуація передбачає адекватну комунікативну реакцію, породжує конкретну комунікативну ситуацію.

Зауважимо, що не будь-яка ситуація дійсності може слугувати стимулом для спілкування (наприклад, відсутні умови для мовленнєвої реакції на ситуацію: немає співбесідника). Очевидно, мовленнєвою ситуацією можна назвати тільки таку ситуацію дійсності, яка повинна викликати певну мовленнєву реакцію. Ми погоджуємося з Є. Пасовим стосовно розуміння комунікативної ситуації як динамічної системи взаємовідносин партнерів по спілкуванню, яка породжує особистісну потребу в цілеспрямованій діяльності.

Комунікативна ситуація включає такі групи факторів: обставини дійсності, в яких здійснюється комунікативна взаємодія; відносини між партнерами по спілкуванню; мовленнєві стимули; реалізацію самого акту спілкування.

Кожна з груп факторів певним чином впливає на мовлення співбесідників (вибір теми і її розвиток, використання мовленнєвих засобів, емоційність). Водночас для нашого дослідження вагомим значення мають комунікативні ситуації взагалі, які є настільки різноманітними, що їх важко всі передбачити, типові, стандартні ситуації ділового спілкування, які зустрічаються у професійній діяльності майбутніх тележурналістів.

Отже, під стандартною ситуацією ділового спілкування ми розуміємо модель реального контакту між партнерами спілкування, в якому реалізується мовленнєва поведінка співбесідників у їх найбільш типових соціально-комунікативних ролях. Врахування основних форм ділового спілкування може бути використано як основа для конкретизації переліку тем-ситуацій з метою адекватного розкриття їх комунікативного змісту, визначення текстів, діалогів, вправ, глосарія.

Раніше зазначалось, що основними формами ділового спілкування є: ділова бесіда, дискусія, телефонна розмова, ділові наради, ділові переговори. Відомо, що форма – це зовнішнє вираження змісту, а в комунікативній ситуації реалізується конкретний зміст через мовленнєву діяльність партнерів по спілкуванню в конкретних соціально-комунікативних ролях. В зв'язку з цим ми маємо змогу виділити стандартні ситуації ділового спілкування: ситуація ділової бесіди, ситуація ділових переговорів, ситуація ділової телефонної розмови, ситуація ділових нарад, ситуація дискусії. Необхідними умовами створення і реалізації даних ситуацій виступають такі умови: формування мотиваційної основи ділового спілкування; забезпечення предметного змісту ситуацій спілкування; організація комунікативної обстановки на заняттях; постановка перед студентами адекватних комунікативних завдань.

Підкреслимо, що основною передумовою активізації усного спілкування є створення діяльнісних ситуацій, тому що реальна комунікація з'являється й підтримується тільки відповідно до відносин, які виникають у процесі діяльності.

Комунікативне моделювання передбачає створення на заняттях соціально і професійно адекватних діяльності ситуацій з метою активізації природного спілкування з максимальним врахуванням передбачених програмою навчальних матеріалів. Мета комунікативного моделювання полягає в тому, щоб сприяти оптимальному оволодінню спілкуванням як ефективним інструментом професійно мотивованої

діяльності. Моделювання діяльності студентів в оволодінні уміннями професійного спілкування неможливе без урахування двох груп факторів, які характеризують спілкування. Фактори першої групи є визначальними для першого етапу моделювання спілкування, який передбачає створення моделей зразків найбільш типових ситуацій реального спілкування на основі функціонально-смыслових характеристик усного спілкування, з урахуванням його структури, техніки, норм професійного спілкування тележурналістів.

Друга група факторів покладена в основу другого етапу моделювання, тобто етапу управління продуктивною (творчою) діяльністю майбутніх тележурналістів на заняттях.

Відповідно до названих факторів визначено основні принципи моделювання з навчальною метою. Зокрема, принцип включеності мовленнєвої діяльності в загальну діяльність дозволяє розв'язувати завдання моделювання усного спілкування в формі навчально-мовленнєвих ситуацій. Принцип діяльнісної трансформації передбачає врахування динаміки конкретної діяльності, здатність її окремих ланок до трансформації. Так, втрата мотивів діяльності може перетворити її на дію, і навпаки, дія, набуваючи мотивів, перетворюється на діяльність. Принцип реального врахування структури мовленнєвої дії в єдності з мотиваційною, виконавчою фазою і фазою порівняння результату з запланованим найбільш повно реалізується в рольовій грі, яка забезпечує високу мотивованість мовленнєвих дій і операцій за рахунок адресації мовлення конкретному співбесіднику. Принцип адекватності навчальної моделі спілкування структурі, техніці і функціонально-смысловим характеристикам реального спілкування дозволяє створювати моделі для навчання таких аспектів техніки спілкування, як мовленнєвий етикет, композиція діалогу тощо.

Названі принципи взаємопов'язані, взаємозумовлені і охоплюють увесь процес навчального комунікативного моделювання. Основним принципом, безперечно, є принцип включеності мовленнєвої діяльності в загальну діяльність.

При навчанні ділового спілкування основою ситуації має бути комунікативне завдання. Той, хто говорить, завжди намагається за допомогою своїх висловлювань досягти певної мети: переконати співбесідника, підтримати, викласти свої пропозиції, чи прохання, надати інформацію. Подібні цілі можна назвати комунікативними завданнями, які активізують діяльність студента. Вплив навчального процесу на формування умінь ділового спілкування студентів значною мірою залежать від того, що стане матеріалом завдань, якими способами вони будуть вирішуватися. Постановка завдання передбачає низку дидактичних умов: зв'язок з життєвим досвідом студента, стимулювання мотиву розв'язання завдання, знаходження адекватної форми подання завдання.

Таким чином, ми розглянули значення комунікативної ситуації у формуванні культури професійного спілкування майбутніх тележурналістів. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці тренінгу для формування культури професійного спілкування майбутніх тележурналістів.

Література

1. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке : книга для учителя / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1985. – 160 с.
2. Самоненко Ю. А. Психология и педагогика : учеб. пособие / Ю. А. Самоненко. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 277 с.
3. Батракова С. Н. Основы профессионально-педагогического общения : учеб. пособие / С. Н. Батракова. – Ярославль : Яросл. гос. ун-т, 1986. – 80 с.
4. Скалкин В. А. Речевые ситуации как средство развития неподготовленной речи / В. А. Скалкин // Общая методика обучения иностранным языкам : хрестоматия / сост. А. А. Леонтьев. – М. : Русский язык, 1991. – 180 с.
5. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М. : Логос. 1999. – 272 с.
6. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 211 с.